

В статті аналізуються особливості договорної відповідальності учасників подрядних правоотношень, розграничується договорна відповідальність і средства оперативного воздействия (оперативные санкции), досліджуються основи і умови договорної відповідальності, визначаються складові елементи механізму громадянсько-правової відповідальності сторін в подрядних зобов'язаннях.

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРОКІВ У ДОГОВОРІ ПРОКАТУ

Міловська Н. Д.,

кандидат юридичних наук, науковий співробітник
НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України

У статті проаналізовано особливості цивільно-правового регулювання строків у договорі прокату як одного із видів договорів про передавання майна у тимчасове користування.

Ключові слова: договір найму (оренди), договір прокату, строк (термін), наймодавець, наймач, здійснення прав, переважні права, виконання обов'язків.

У реальному житті за тих чи інших обставин можуть виникнути різні проблеми, не останнє місце серед яких посідає відсутність коштів, власного приміщення, обладнання, виробничого устаткування, сировини, матеріалів, транспорту тощо. Реальним виходом із такої ситуації є залучення майна на умовах відстрочки платежу або у тимчасове платне чи навіть безоплатне користування. Оформляються такі операції за допомогою договорів найму (оренди) та його різновидів.

Договору найму (оренди) у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) [1] присвячено окрему главу (гл. 58), структура якої побудована за тим самим принципом, що і структура інших глав, які регулюють складні договори, що мають свої окремі види договірних зобов'язань (купівля-продаж, підряд та деякі інші): спочатку закріплюються положення, які є загальними для всіх видів договорів найму, а потім – спеціальні правила, що стосуються тільки відповідного виду договору найму (прокат, найм (оренда) земельної ділянки, найм будівлі або іншої капітальної споруди, найм (оренда) транспортного засобу, лізинг). Загальні положення про найм (оренду) застосовуються до договорів найму (оренди) окремих видів майна субсидіарно, тобто тільки в тому випадку, якщо спеціальними правилами щодо цих договорів не встановлено інше.

У ЦК України під договором найму (оренди) розуміється такий договір, за яким наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк (ч. 1 ст. 759). Передавання майна, яке здійснюється наймачем (орендодавцем), не супроводжується переходом права власності на таке майно до наймача (орендаря), останній отримує майно у володіння і користування або лише у користування.

Наймач (орендар) отримує можливість не лише використовувати корисні властивості орендованого майна, а й бути його титульним володільцем, що надає змогу оптимальним чином вирішити проблему захисту його прав і законних інтересів, пов'язаних з майном, переданим у найм. Мається на увазі надання наймачеві як титульному володільцю речово-правових способів захисту від посягань зі сторони третіх осіб на майно, передане у найм, згідно зі ст. 396 ЦК України.

Окремі види договору найму (оренди) належать до групи договорів про передавання майна у тимчасове користування, які опосередковують відносини з тимчасового володіння та користування майном. Реалізація суб'єктивних прав і виконання обов'язків сторонами таких договорів здійснюється різними способами та засобами, в різному обсязі та послідовності, що обумовлює різну обмеженість такої діяльності часовими межами.

Метою цієї статті є визначення особливостей цивільно-правового регулювання строків у договорі прокату як одного із видів договорів про передавання майна у тимчасове користування.

Термін «прокат» вживався ще у дореволюційному законодавстві, щоправда, лише як одна із назв договору майнового найму. Як зазначав Д. І. Мейер, терміном «прокат» найменувався, зазвичай, найм меблів, загалом рухомого майна [2, с. 260].

У радянський період з'явився особливий вид договору майнового найму – побутовий прокат, під яким розумівся договір найму предметів домашнього вжитку, музичних інструментів, спортивного інвентаря, легкових автомобілів та іншого майна особистого використання, що надавалося у користування громадянам державною, кооперативною чи громадською організацією. За ЦК 1963 р., якщо максимальний строк договору майнового найму становив десять років, а строк найму обладнання та іншого майна – один рік, то строк побутового прокату не повинен був перевищувати строку, визначеного відповідним типовим договором побутового прокату. Договір побутового прокату, укладений без визначення строку, вважався укладеним на строк, встановлений типовим договором побутового прокату [3, с. 335].

У сучасній юридичній літературі нерідко зазначається, що регулювання відносин побутового прокату за допомогою типових договорів у той час було зрозумілим, оскільки як наймодавці за договором прокату виступали лише державні юридичні особи, і тому держава шляхом прийняття типових договорів забезпечувала рівні умови прокату для усіх споживачів [3, с. 336].

Максимальний строк побутового прокату, як правило, обмежувався одним роком. При цьому наймачеві надавалося право відмовитися від договору побутового прокату у будь-який час без пояснення причин і

мотивів відмови від договору. Якщо платежі за прокат були внесені наймачем за весь строк прокату, дострокове розірвання договору тягло за собою обов'язок наймодавця повернути наймачеві суми платежів, що були внесені за період після розірвання договору.

Відповідно до ч. 1 ст. 787 ЦК України за договором прокату наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність з передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві у користування за плату на певний строк.

З точки зору загальної характеристики цивільно-правових зобов'язань договір прокату є двостороннім, взаємним, консенсуальним, оплатним [4, с. 203], укладається в усній формі. Організація прокату видає письмовий документ, наприклад, квитанцію.

Договір прокату є консенсуальним, оскільки вважається укладеним з моменту досягнення сторонами згоди за всіма істотними умовами. На нашу думку, у визначенні договору прокату посилення на те, що наймодавець «передає» або «зобов'язується передати» вказують не на момент укладення договору, а на випадки, коли відбувається передання речі: або в момент укладення такого договору («передає»), або після укладення договору («зобов'язується передати»). Так, наймодавець зобов'язаний передати річ у користування наймачеві негайно або у строк, встановлений договором (ст. 765 ЦК України).

Договір прокату є оплатним, оскільки наймодавець за виконання своїх обов'язків щодо передання речі у володіння і користування наймачу має отримати від останнього плату. Цією ознакою він відрізняється від договору безоплатного користування майном, за яким майно теж передається у тимчасове користування з умовою його повернення, але безоплатно, зокрема позичка (ст. 827 ЦК України).

Договір прокату є двостороннім, оскільки кожна зі сторін цього договору (наймодавець і наймач) виконує обов'язки на користь іншої сторони і вважається боржником іншої сторони щодо того, що зобов'язана зробити на її користь, і одночасно її кредитором щодо того, що має право від неї вимагати. Більше того, в договорі прокату мають місце два зустрічні зобов'язання: обов'язок наймодавця передати наймачеві річ у володіння і користування та обов'язок наймача вносити плату за користування річчю, які взаємно обумовлюють один одного. Тому договір прокату є договором взаємним.

На відміну від загальних положень про найм (оренду), договір прокату за жодних умов не може носити характер безстрокового зобов'язання. Проте у чинному законодавстві в імперативному порядку не визначено максимальний строк дії такого договору, як, наприклад, це має місце у ЦК РФ (ст. 627) [5], де передбачено максимальний строк дії договору прокату – один рік.

Сторонами договору прокату є наймодавець і наймач. Як наймодавець за договором прокату виступає комерційна організація або індивідуальний підприємець, що здійснює передання речей у найм у формі постійної підприємницької діяльності. У свою чергу, враховуючи мету використання речі, переданої у найм, як наймач за договором прокату частіше за все виступають фізичні особи, які користуються правами

не тільки сторони (наймача), а й правами, наданими споживачам Законом України «Про захист прав споживачів». У зв'язку з тим, що договір прокату є договором приєднання, наймодавець може встановити типові умови договору прокату, які не можуть порушувати прав наймачів, встановлених законом. Умови договору прокату, які погіршують становище наймача порівняно з тим, що встановлено типовими умовами договору, є нікчемними. Крім цього, договір прокату визначений в ЦК України як публічний договір, що означає обов'язок наймодавців надавати річ у найм будь-кому, хто до них звернеться, не роблячи між наймачами відмінностей у ставках плати за користування річчю та в інших умовах найму.

З укладенням договорів прокату, як і будь-якого іншого двостороннього договору, у кожній зі сторін виникають права та обов'язки, які становлять його зміст. Здійснення суб'єктивних прав та виконання цивільних обов'язків відбувається у певних часових межах.

Поряд зі строками здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків існують і строки захисту цивільних прав.

Правова природа строків здійснення цивільних прав пов'язана з належним учасникам цивільних правовідносин суб'єктивним правом, тому, звертаючи на це особливу увагу, строками здійснення цивільних прав можна назвати строки, протягом яких особа, що має суб'єктивне право, може реалізувати ті можливості, які закладені саме в суб'єктивному праві.

Строки існування цивільних прав є строками дії суб'єктивних прав у часі. Основне їх призначення полягає у забезпеченні управомоченим особам часу для реалізації їх прав. Зі спливом такого строку суб'єктивне цивільне право припиняється, а можливість його реалізації втрачається.

До зобов'язань, що виникають із договору прокату, не застосовуються передбачені загальними положеннями про найм (оренду) правила про укладення договору найму (оренди) на невизначений строк і про переважне право наймача на укладення договору найму (оренди) на новий строк. Це викликано його публічним характером, наймодавцем в ньому може виступати лише суб'єкт підприємницької діяльності, що у сукупності відіграє роль «бар'єра» для переважних прав. Це варто пов'язувати з тим, що, по-перше, відповідно до положень про публічний договір підприємець не має права надавати переваги одному споживачеві перед іншим щодо укладення публічного договору (ч. 3 ст. 633 ЦК України), а, по-друге, це викликано необхідністю нормально здійснювати свою професійну діяльність [6, с. 90].

У зв'язку з тим, що передана за договором прокату річ може використовуватися наймачем тільки для споживчих цілей, ЦК України забороняє наймачеві здавати таку річ в піднайм, передавати свої права і обов'язки за договором прокату іншим особам. Більше того, наприклад, ЦК РФ забороняє наймачеві також надавати передане у найм майно у безоплатне використання, вносити свої права як заставу або вклад в установчий фонд господарського товариства (п. 2 ст. 631 ЦК РФ) [5].

Строки виконання цивільних обов'язків тісно пов'язані зі строками здійснення цивільних прав. Оскільки

праву суб'єкта завжди відповідає певний обов'язок, то строк здійснення права однією особою є одночасно строком виконання обов'язку іншою особою. Неухильне дотримання строків виконання цивільних обов'язків має важливе значення, оскільки виконання обов'язку в строк (до певного терміну) є однією з умов принципу належного виконання зобов'язання. Згідно зі ст. 526 ЦК України будь-яке цивільне зобов'язання має виконуватися належним чином відповідно до умов договору та вимог закону або інших актів цивільного законодавства тощо. І вже ст. 530 ЦК України врегулює строки та терміни виконання зобов'язання, з якої випливає, що належне виконання зобов'язання можливе тільки в установленний строк або за умови його дотримання.

Основними обов'язками наймодавця за договором прокату є:

– передати річ наймачеві у строки і на умовах, визначених у дооворі прокату. У разі порушення цього зобов'язання наймач має право вимагати від наймодавця передавання речі та відшкодування збитків, завданих затриманням передання, або відмовитись від договору і вимагати відшкодування збитків, завданих йому невиконанням договору.

Предметом договору прокату може бути лише рухома річ, яка використовується для задоволення побутових невиробничих потреб або виробничих потреб, якщо це встановлено договором, тобто річ, призначена для особистого, сімейного, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю. Надання предметів прокату, наприклад, на пляжах, катках, лижних станціях, у парках та зонах відпочинку може здійснюватися під грошову заставу, розмір якої визначає наймодавець. Відпочиваючим у санаторіях і будинках відпочинку предмети прокату надаються не більше як на строк перебування їх у цих закладах за пред'явленням паспорта і санаторно-курортної книжки. Побутові машини, побутова радіоелектронна апаратура та інші предмети побутової техніки мають бути опломбовані. За збереження пломби відповідає наймач [4, с. 208].

Так, у листопаді 2004 року спільне підприємство торговельна база «Грисан Хамб» (далі – позивач) звернулось до господарського суду Автономної Республіки Крим із позовом до ТОВ «Киномир-Юг» (далі – відповідач) про стягнення 14 145,00 доларів США за невиконання відповідачем зобов'язань за договором прокату кінофільму № 77 від 01.07.2003 р.

Рішенням господарського суду Автономної Республіки Крим у позові відмовлено. Постановою Севастопольського апеляційного господарського суду рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Вищий господарський суд України вважає, що касаційна скарга СП ТБ «Грисан Хамб» підлягає частковому задоволенню на підставі того, що, як вбачається з матеріалів справи та встановлено судами попередніх інстанцій, 01 липня 2003 року між позивачем та відповідачем укладено договір № 77 про прокат кінофільму, відповідно до якого позивач набуває право здійснити або дозволити здійснити прем'єрний кінопоказ художніх фільмів – «Молодожены», «Х-2» і «Телефонная будка», право на прокат яких належить відповідачу, в

кінотеатрі «Флакера», м. Кишинів. На виконання умов цього договору позивач перерахував відповідачеві як передплату за авторські права 11 500 дол. США.

17.07.2003 р. сторонами складено акт виконаних робіт, згідно з яким відповідач передав право (авторське), у тому числі і на музичний супровід, на зазначені вище художні фільми.

Суди в основу своїх рішень поклали наведений акт виконаних робіт від 17.07.2003 р., який, на їх думку, підтверджує факт виконання відповідачем взятих на себе за договором зобов'язань. Проте господарські суди попередніх інстанцій не звернули уваги й не надали жодної оцінки тому факту, що за актом виконаних робіт відповідач передав позивачеві авторське право на художні фільми тоді, коли відповідно до умов договору відповідач зобов'язаний був передати позивачеві копії фільмів і рекламні матеріали. З огляду на це Вищий господарський суд України постановою від 17 січня 2006 р. ухвалив справу передати на новий розгляд до господарського суду Автономної Республіки Крим, оскільки не повністю дослідженим судами залишилося питання про те, що все ж таки було предметом виконаних робіт за згаданим актом: передавання права на фільми чи передавання власне самих фільмів [7];

– проводити за власний рахунок як капітальний, так і поточний ремонт речі, якщо він не доведе, що пошкодження речі сталося з вини наймача (ч. 3 ст. 791 ЦК України).

За договором прокату наймач зобов'язаний використовувати річ за цільовим призначенням. У разі відмови від договору прокату, закінчення строку його дії наймач зобов'язаний повернути наймодавцеві річ на умовах, зазначених у договорі. Якщо наймач допустив погіршення стану речі, переданої в користування, або її загибель, він має відшкодувати наймодавцеві збитки, якщо не доведе, що погіршення або загибель речі сталися не з його вини.

Так, наймач має право відмовитися від договору прокату і повернути річ у будь-який час (ст. 790 ЦК України). При цьому плата за прокат, що сплачена наймачем за весь строк договору, зменшується відповідно до тривалості фактичного користування річчю. Тобто при достроковому поверненні наймачем узятого на прокат майна наймодавець зобов'язаний повернути йому відповідну частину отриманої плати за користування річчю, вирахувавши її від дня, наступного за днем фактичного повернення речі. Проте, хоча ЦК України і встановлює право наймача відмовитися від договору прокату і повернути річ у будь-який час, та при цьому не передбачає його обов'язок письмового попередження заздалегідь про це наймодавця. Наприклад, у ЦК РФ договір прокату може бути розірваний за ініціативою орендаря у будь-який час за умови письмового попередження орендодавця не менше ніж за десять днів про свій намір відмовитися від договору.

Орендар також зобов'язаний:

– використовувати та зберігати річ відповідно до умов договору, запобігати її пошкодженню та псуванню;

– вносити плату за користування річчю своєчасно і в повному обсязі. Відповідно до ч. 1 ст. 789 ЦК України плата за прокат речі встановлюється за тарифами наймодавцями. При відмові наймача від договору прокату плата за прокат речі, що сплачена наймачем за весь строк

договору, зменшується відповідно до тривалості фактичного користування річчю.

Договором оренди можуть бути встановлені й інші обов'язки сторін, а також передбачатися санкції за невиконання або неналежне виконання обов'язків як наймачем, так і наймодавцем.

До позовної давності як строку захисту цивільних прав, що поширюється на вимоги, які випливають із договору прокату, застосовуються відповідні загальні положення про найм (оренду), передбачені ст. 786 ЦК України. Так, до вимог про відшкодування збитків у зв'язку з пошкодженням речі, яка була передана у користування наймачеві, а також до вимог про відшкодування витрат на поліпшення речі застосовується позовна давність в один рік. Перебіг позовної давності щодо вимог наймодавця починається з моменту повернення речі наймачем, а щодо вимог наймача – з моменту припинення договору найму.

Висновки. Договір прокату є одним із видів договорів про передання майна у тимчасове користування, суть яких полягає у тому, що одна сторона (наймодавець) передає або зобов'язується передати іншій стороні (наймачеві) майно у користування за плату на певний строк.

Здійснення цивільних прав у часовому відношенні нерозривно пов'язане зі строками виконання цивільних обов'язків. Насамперед це проявляється при реалізації суб'єктами цивільних правовідносин права вимоги, особливо у тих випадках, коли правомочна особа може вимагати від зобов'язаної особи (суб'єкта права)

виконання певних активних дій в межах конкретних строків або до відповідного терміну.

Поряд зі строками здійснення цивільних прав та виконання цивільних обов'язків існують і строки захисту цивільних прав. З матеріальними строками захисту цивільних прав, у свою чергу, тісно пов'язані саме процесуальні строки, які також слід враховувати при визначенні загальної тривалості процесу захисту порушених прав від моменту порушення цивільного права до моменту захисту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Цивільний кодекс України*: Прийнятий 16 січня 2003 року. – К.: Істина, 2003. – 368 с.
2. *Мейер Д. И.* Русское гражданское право: В 2 ч. Ч. 2 / Д. И. Мейер. – М., 1997. – 661 с.
3. *Козырь О. М.* *Аренда* // Гражданский кодекс Российской Федерации. Часть вторая: Текст, комментарии, алфавитно-предметный указатель / Под ред. О. М. Козырь, А. Л. Маковского, С. А. Хохлова. – М., 1996. – 330 с.
4. *Цивільне право*: навчальний посібник / За заг. ред. Р. О. Стефанчука. – К.: Наукова думка, 2004. – 448 с.
5. *Гражданский кодекс* Российской Федерации. Части первая, вторая, третья и четвёртая. Текст с изменениями и дополнениями на 1 марта 2010 года. – М.: «Законы и кодексы», 2010. – 512 с.
6. *Крат В. І.* Переважні права: цивільно-правовий аспект: Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.03 / В. І. Крат. – Харків, 2007. – 218 с.
7. *Постанова* Вищого господарського суду України від 17 січня 2006 р. у справі за № 2-18/2226-2005.

Milovska Nadiya in the scientific article analyses the features of the civil legal adjusting of terms in the contract hiring as one of the types of contracts about the transfer of property for temporal using.

В статтє проанализированы особенности гражданско-правового регулирования сроков в договоре проката как одного из видов договоров о передаче имущества в краткосрочное использование.

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ СТОРІН ДОГОВОРУ НАЙМУ

Вавженчук С. Я.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри цивільного та трудового права юридичного факультету

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана

У статті звертається увага на права та обов'язки сторін за договором найму, а також на їх особливості. Особливо увага звертається на групи обов'язків сторін договору найму та проблеми змісту договору найму.

Ключові слова: договір, договір найму (оренди), зобов'язання.

Ефективність національної системи договірної права, у першу чергу, залежить від формулювань цивільно-правових норм, які регулюють договірні відносини, засобів, які використовує законодавець для побудови такої системи. Не можна заперечувати тієї тези, що серед низки договорів договір найму виступає провідною рушійною силою майнового обороту. Саме тому ґрунтовне дослідження прав та обов'язків сторін договору найму, законодавства, що регламентує зміст договору найму, є доречним, адже це дає можливість виявити прогалини чинного законодавства та латентні проблеми правозастосування у сфері договірних відно-

син найму. У першу чергу, актуальність наукової розвідки обумовлена тим, що аналіз цивільного законодавства, яке покликане регулювати відносини, що випливають із договору найму в сучасних умовах розбудови в Україні демократичної та правової держави, дасть можливість глибше зрозуміти процес його трансформації та вектори розвитку.

Проблеми змісту договору найму виступали предметом наукових дискусій у різні періоди розвитку договірної права. Серед наукових досліджень, присвячених договору найму та його елементам, важливо виділити праці таких відомих учених як М. І. Браґінський,